

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ZİRAAT FAKÜLTESİ

TÜBİTAK

T. C. ZİRAAT BANKASI

**GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
TARIMSAL KALKINMA
SİMPOZYUMU**

(AYRI BASIM)

18 - 21 Kasım 1986

BAĞCILIK POTANSİYELİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Y. Sabit AĞAOĞLU¹

Hasan ÇELİK²

ÖZET

GAP içinde yer alan ve 1984 yılı istatistiklerine göre ülkemiz bağ alanlarının % 22.8 ine sahip olan Gaziantep, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman ve Siirt illeri, aynı zamanda ülkemiz yaş üzüm üretiminin de % 23'ünü karşılamaktadırlar.

Atatürk Barajında toplanan Fırat nehri sularını Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tarıma elverişli alanlarına akıtacak olan "Şanlıurfa Tüneli"nin 1990 yılında hizmete girmesiyle ilk aşamada 142 000 ha'lık bölümü sulı tarıma açılacak olan Harran (Altınbaşak) ovası, deniz seviyesinden 400 m yüksekliğe sahip konumuyla, Şanlıurfa ilinin güneyinde yer almaktadır. Yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise nispeten ılık ve yağışlı geçen bir iklime sahip olan ova, 3200 gün-derecenin üzerindeki etkili sıcaklık toplamı ile ülkemizin en sıcak yöresi olarak kabul edilmektedir. Vegetasyon süresi, Akdeniz sahil kuşağı üzerinde yer alan tarım alanlarına göre 45-70 gün daha kısa olmasına karşın, Mart-Temmuz dönemindeki etkili sıcaklık toplamı, günümüzde erkenci üzüm üretiminin tamamına yakını karşılayan İçel iline son derece yakındır. Bu nedenle, ovada sulı tarıma geçilmesi ile, gerek iç pazarlara, gerekse ihracaata yönelik olarak, önemli bir erkenci sofralık üzüm üretim potansiyelinin doğacağı inancındayız.

1. GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren yöreler Türkiye'nin Güneydoğusunda yer almaktadırlar. Bu bölgeyi, Toros Dağlarının Türkiye'nin güneydoğusuna uzanan yayının dış kısmında (güneyinde) kalan sathî kıvrılmalar ve volkan kütleleriyle az arızalanmış büyük düzlükler sahası olarak tanımlamak mümkündür.

Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kesimleri ile bunların arasında uzanan eski Mezopotamya ovalarının yukarı kısımlarını kapsayan Güneydoğu Anadolu Projesi, 70.000 km²'yi aşkın bir alana yayılmaktadır. Proje bölgede yer alan Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerinin tamamını veya bir kısmını kapsamaktadır.

1. A.Ü. Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümünde Prof. ANKARA.

2. A.Ü. Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümünde Doç. ANKARA.

Entegre bir bölgesel proje niteliğine sahip olması, bölgedeki ekonomik ve sosyal yaşamı büyük ölçüde etkileyici özellikleri bulunması nedeniyle ülkemizde ele alınan en büyük kalkınma faaliyeti olarak kabul edilmektedir. Projenin uygulama programlarında öngörülen sürede, bugünden itibaren 30 yılda tamamlanması ile yaklaşık 1.800.000 ha alan sulu tarıma açılacak ve hidroelektrik enerjisi üretilecektir.

Bölgenin başlıca akarsuları Fırat ve Dicle nehirleri ve bunların kolları olup bölgede ayrıca zengin yeraltı suyu olan ovalar da bulunmaktadır. Yeraltı sularının bir bölümünden halen yararlanılmaktadır.

Ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan ve kuru tarım tekniğinin yaygın olduğu Güneydoğu Anadolu'da bölgenin ulusal ekonomi üzerindeki yükünü hafifletebilmek için tarımsal üretimini hızla artırmak gereklidir. Bu da ancak bölgenin su ve toprak kaynaklarını büyük ölçüde geliştirmekle mümkündür.

Tarım, Türkiye'de olduğu gibi, bu bölgede de büyük ölçüde hava şartlarına bağlıdır ve yarattığı gayri safi hasıla yıldan yıla gayri muntazam bir şekilde değişmektedir. Üretim artışlarının istikrar kazanabilmesi ve büyüme hızının kontrol altında tutularak yaşama seviyesinin daima iyiye doğru götürülebilmesi çok önem taşımaktadır. Bunun tarım alt yapısının geliştirilmesine bağlı olduğu kadar, alt yapıdan faydalanmanın gerektirdiği bilgi, kültür ve teçhizata da bağlı olduğu şüphesizdir. Bu sebeple bu tür teknik bilgi ve teçhizatlanmanın bütün teşkilatının kurulması gerekmektedir. Bu teşkilat örgün ve yaygın eğitimle birlikte örnek ziraat uygulama alanlarının tesis ve işletilmesini de içine almalıdır.

Bölgenin tarımsal yapısı içerisinde, günümüzde bahçe bitkileri yetiştiriciliğine ilişkin çalışmalar daha çok kurak mntıkallara inhisar etmektedir. Halen sulama yapılabilen alanlarda endüstriyel tarla bitkilerine ağırlık verilmektedir. Bu nedenle 1990'lı yıllarda Urfa Sulama Tünelinin devreye girmesi ile öncelikle sulu tarıma açılacak olan 142.000 ha alanda Bahçe Bitkilerinin ekonomik ölçüde yerini alması kaçınılmaz olacaktır. Şüphesiz Bahçe Bitkilerinin üç ana konusu olan bağcılık, meyvecilik ve sebzecilik dallarının mevcut potansiyelinin geliştirilmesi birbirinden oldukça farklı sistemlerle sağlanabilecektir. Meyvecilik ve sebzecilik konuları ayrı birer tebliğ konusu olarak ele alındığından, burada bölgenin bağcılık açısından potansiyelinin geliştirilmesi; bu potansiyelin en etkili ve rantabl bir şekilde organize edilmesi üzerinde durulacaktır.

2. GAP ALANINDA BAĞCILIĞIN BUGÜNKÜ DURUMU

GAP, bölgede yer alan Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerinin tamamını veya bir kısmını kapsamaktadır. Bu illerin bugünkü bağcılık potansiyellerine ilişkin tarımsal veriler Cetvel 1'de verilmiştir.

Cetvel 1'in incelenmesinden de görüleceği gibi, 6 ilin bağ alanları toplamı 1984 itibarıyla 142.552 ha ve üretilen üzüm miktarı 758.652 ton'dur. Türkiye'nin aynı yıldaki bağ alanları 625.000 ha, ürün miktarı ise 3.300.000 ton'dur (ANONYMOUS 1986).

Cetvel 1. Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren illerin 1984 yılı itibarıyla bağ alanı ve üzüm üretim değerleri.

İller	Alan (ha)	Bölge oranı (%)	Üretim (t)	Bölge içindeki oranı (%)
Gaziantep	56.662	39.7	301.074	39.7
Mardin	24.000	16.8	149.845	19.8
Diyarbakır	21.821	15.3	131.299	17.3
Şanlıurfa	19.535	13.7	55.621	7.3
Adıyaman	13.384	9.4	81.575	10.8
Siirt	7.150	5.1	39.238	5.1
Toplam	142.552	100.0	758.652	100.0

Kaynak: Anonymous (1986)'dan yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

Bölgenin Türkiye içindeki payı, alan yönünden % 22.8, üretim yönünden ise % 23.0 oranındadır. Genel olarak Türkiye'nin 1/5 oranındaki bağcılık potansiyeli bu yörede bulunmaktadır. Yörenin bağcılık açısından en önemli merkezi Gaziantep'tir. GAP yörelerinin batı sınırına yakın olan bu ilimiz genelde ilk sulamaya açılacak bölgenin dışında bulunmaktadır. İlk sulamaya açılacak olan Harran ovası Şanlıurfa sınırları içerisinde bulunmaktadır. Şanlıurfa ilinde en önemli bağcılık merkezleri Bozova (5367 ha), Halfeti (4977 ha), Merkez İlçe (4099 ha) ve Birecik (2488 ha)'dır. Bölgede 24.000 ha bağ alanı ile önemli bir merkez durumunda olan Mardin ilinin önemli bağ merkezleri yakın veya uzak gelecekte sulamaya açılmayacağı için bu tebliğimizde üzerinde durulamayacaktır. Aşağı Fırat Projesi içerisinde ele alınacak Mardin-Ceylanpınar sulaması için öngörülen tarih 2010 yılları olduğu için, ileriki yıllarda yapılacak simpozyumlarda bu yörelerde yapılacak ayrıntılı araştırma sonuçlarına göre tedbirler önermek mümkün olacaktır. İkinci aşamada ele alınacak bir diğer yöre de Diyarbakır ve çevresidir. Dicle Projeleri kapsamında, 2000 yıllarından

sonra sulama imkânına kavuşacak olan Diyarbakır ve yöresi de bu tebliğimizde ele alınmamıştır. Bölge içerisinde yaklaşık % 10 oranında bir ağırlığa sahip olan Adıyaman ilimizin önemli merkezleri olan Besni ve Kâhta ilçeleri de ilk aşamada sulanacak yerlere dahil olmadığı için burada ağırlıklı olarak incelenmeyecektir.

Aşağı Fırat Projesine dahil alt proje dilimlerinde yer alan Urfa-Harran Ovası Sulamasının başlaması için öngörülen tarih 1990 yılıdır. Önümüzde birbirinden kıymetli 3-4 yılımız mevcuttur. Bu kısa süre içerisinde bu yörenin yeni çehresinin planlanması zorunludur. Bu güne kadar, en azından, bağcılık alanında herhangi bir plan mevcut değildir. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının Güneydoğu Anadolu Bağcılığı için öngördüğü bir fidan yetiştirme projesinin varlığından bahsedilmekte; fakat bunu yürütecek bir örgüt ya da bir birim bulunmamaktadır. Güneydoğu Anadolu'da iki kuruluşa (Gaziantep Zirai Araştırma ve Diyarbakır Bölge Zirai Araştırma Enstitüleri) yılda 6 milyon adet asma fidanı-bunun 4 milyonu aşısız Amerikan asma fidanı, 2 milyonu aşılı fidandır-yetiştirme görevi verilmiş bulunmaktadır. Ancak, her iki kuruluşta da bu miktar fidan üretimi için yeterli alt yapı olmadığı gibi teknik kadrolar da son derece sınırlıdır. Bugün yurdumuzda devletçe üretilebilen Amerikan asma fidanı sayısının, 400.000 adet aşılı, 2.200.000 adet aşısız fidan olmak üzere 2.600.000 adet olduğunu düşünecek olursak, yapılan projenin bugünkü şartlarda kâğıt üzerinde kalmaya mahkum olduğunu anlarız.

3. HARRAN OVASININ EKOLOJİK ÖZELLİKLERİNİN BAĞCILIK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Atatürk barajı ve bu barajın suyunu Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tarıma elverişli alanlarına akıtacak olan Şanlıurfa Tünelinin devreye girmesiyle ilk aşamada 142.000 ha'lık bölümü sulama açılması planlanan ve ilin güneyinde yer alan Harran (Altınbaşak) ovasının toplam alanı 225.109 hektar, denizden ortalama yüksekliği ise 400 m'dir (ANONYMOUS 1980).

Harran ovasının genelde Şanlıurfa ilinin sınırları içerisinde olması nedeniyle bu tebliğimizde, bu ilimizin iklim ve toprak özelliklerinin bağcılık açısından incelenmesine ağırlık verilmiştir.

3.1. İklim Özellikleri

Genel anlamda "Sıcak Kara İklimi"ne sahip olan Şanlıurfa ili, kuraklık indeksi yönünden de "Kurak" yöre olarak tanımlanmakta-

dır. İlin kuzey, kuzeydoğu ve batı yöreleri, kışları daha soğuk, yazları daha serin bir iklime sahip olduğu halde, güneyinde yer alan Harran ve Ceylanpınar ovalarında yazları çok sıcak, kışları ise nispeten ılık geçen bir iklim hüküm sürmektedir. Bu yüzden sözkonusu ovaların iklimi, Akdeniz ikliminin özel bir tipi olarak kabul edilmektedir. Şanlıurfa ilinin, yaklaşık olarak 1990 yılından itibaren sulama tarıma geçilmesi planlanan Harran ovasında oluşacak yeni ürün deseninin temel unsuru olarak bitkisel üretimin intensif bir yönünü temsil edecek Bahçe Bitkileri içerisinde, sebzeçilik ve meyvecilik ile birlikte yerini alacak olan Bağcılık açısından önem taşıyan ve Çizelge 1 ve 2 de görüldüğü gibi Harran ovasının çevresinde yer alan 4 iklim istasyonuna (Akçakale, Ceylanpınar, Şanlıurfa ve Viranşehir) ait iklim verileri aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3.1.1. Sıcaklık

Sıcaklık, herhangi bir ekolojide bağcılık yapılıp yapılamayacağını belirleyen en önemli iklim parametresidir. Sıcaklık değerleri arasında birinci derecede dikkate alınması gereken yıllık ortalama sıcaklık ve düşük sıcaklıklardır. Herhangi bir ekolojide ekonomik anlamda bağcılık yapılabilmesi için yıllık ortalama sıcaklığın $+9^{\circ}\text{C}$ 'nin, en soğuk ayın ortalama sıcaklığının -2°C 'nin, $+10^{\circ}\text{C}$ 'nin üzerindeki sıcaklıkların toplanması ile elde edilen "Etkili (Efektif) sıcaklık toplamı"nın da 900 gün-derece'nin üzerinde olması gerekmektedir.

Çizelge 1 de görüldüğü gibi, Şanlıurfa ilinin yıllık ortalama sıcaklığı, 4 istasyonun ortalaması olarak 17.8°C , en soğuk ayın (Ocak) ortalama sıcaklığı $+5^{\circ}\text{C}$, etkili sıcaklık toplamı ise 3209.6 gün-derece'dir. Şanlıurfa, 3295.7 gün-derece ile il merkezi olarak ülkemizin en yüksek etkili sıcaklık toplamına sahip ilidir. Buna göre diğer bazı önemli il merkezlerimizin durumunu inceleyecek olursak, Antalya: 3195 gd, Adana: 3193 gd, Mersin: 3146.8 gd, Hatay: 3070 gd, Aydın: 2894.2 gd, İzmir: 2860.4 gd, Diyarbakır: 2831.0 gd, K.Maraş: 2830.1 gd, Siirt: 2808 gd. Gaziantep: 2330.5 gd ile sıralanmaktadır.

Şanlıurfa ilimiz etkili sıcaklık toplamı bakımından en yüksek değeri gösterirken, yıllık vegetasyon süresi yönünden bu illerden çok daha düşük bir değere sahiptir. Yıllık vegetasyon süresi, Antalya (335 gün), Adana (328 gün), Mersin (322 gün), Hatay (310 gün), İzmir (307 gün), Aydın (303 gün), Manisa (283 gün), Denizli (270 gün), Çanakkale (267 gün) den daha düşüktür (261.1 gün). Ancak, düşük sayılabilecek bu değere rağmen, bu dönem içindeki ortalama sıcaklıkların son derece yüksek olmasından dolayı erkenci sofralık üzüm yetiştiriciliği açısından başarı şansı yüksek görülmektedir.

Bilindiği üzere, ülkemizin, erkenci sofralık üzüm yetiştiriciliği halen İçel ilinde (Mersin ve çevresinde) yoğunlaşmıştır. Bu yörenin en önemli iki erkenci çeşidi olan Tarsus beyazı (Baltalı) ve Cardinal, genel olarak Haziran ayı sonunda pazarlanabilecek olgunluk düzeyine ulaşmaktadırlar. Mersin'in uzun yıllar ortalaması olarak Haziran ayı sonuna kadar geçen gelişme dönemindeki etkili sıcaklık toplamı 1096.2 gün-derece iken, Şanlıurfa ilinde bu değer 1084.5 gün-derece'dir. Görülüyorki, aynı çeşitlerin Şanlıurfa ilinde de Temmuz ayı başında olgunlaşma ihtimalleri oldukça yüksektir. Bu nedenle, erkenci sofralık üzüm yetiştiriciliğinin, sulu tarıma açılan Harran ovasında önemli bir potansiyel oluşturacağı kanısını taşımaktayız. Diğer yandan, yöre ikliminin özellikle sıcaklık açısından halen ilde önemli sayılabilecek bir potansiyele sahip olan çekirdekli kuru üzüm üretiminin yanı sıra, orta mevsim ve son turfanda sofralık üzüm ve hatta şaraplık üzüm yetiştiriciliği için de elverişli olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Günümüze kadar yapılan gözlemler, düşük sıcaklıkların yöre bağcılığı üzerinde herhangi bir olumsuz etkiye sahip olmadığını ortaya koymuştur. Genel olarak asmanın bir yaşlı sürgünleri üzerindeki kışlık tomurcuklarda soğğun süresine ve omcanın fizyolojik durumuna göre değişmekle beraber, hava sıcaklığının -12°C 'ye düşmesi ile zararlanma başlamaktadır (Eggenberger ve ark. 1975). Ancak, kışın sıcaklığın sık sık -20°C 'nin altına düştüğü ekolojilerde bile (İç Anadolu Bölgesi gibi) ekonomik anlamda bağcılık yapılması mümkün olmaktadır. Uzun yıllar gözlemleri, Şanlıurfa ilinde hava sıcaklığının hiç bir zaman -15°C 'nin altına düşmediğini, toprak üstü sıcaklığının ise çok nadir olarak bu derecenin altına düştüğünü göstermektedir (Çizelge 1). Bunun yanı sıra yurdumuzun Ortakuzey, Ortadoğu, Orta güney ve Ege bölgesi bağlarında sık sık zarar yapan ilkbahar geç donlarının da bu yörede sorun yaratmadığı rahatlıkla söylenebilir. Çünkü, Çizelge 2'de görüldüğü gibi, ilkbahar geç donları yörede genellikle 15 Mart'ta, sona ermektedir. Oysa, yöre bağlarında tomurcuklar, Mart ayı sonuna doğru sürmeye başlamaktadır. Diğer yandan, genel olarak 25 Kasım'dan sonra başlayan sonbahar erken donlarının bağlarda herhangi bir zarar oluşturması mümkün görülmemektedir.

3.1.2. Yağış ve Hava Nemi

İlde yıllık ortalama yağış güneyden kuzeye, batıdan doğuya giddikçe artış göstermektedir (HELAOĞLU 1985). Yıllık ortalama yağışın asmanın gelişme dönemi içinde (Mart-Temmuz ayları içinde)

düşen bölümü Akçakale'de yıllık ortalama değere göre % 37.9, Ceylanpınar'da % 36.5, Şanlıurfa'da % 32.0 ve Viranşehir'de % 33.6 oranındadır. Çizelge 1'de görüldüğü gibi, yörede yağışlar, Kasım-Mayıs döneminde yoğunlaşmakta ve bu devrede oldukça düzenli bir dağılım dikkati çekmektedir. Buna karşılık, özellikle Haziran-Eylül dönemi yağışın son derece düşük, hatta hemen hiç düşmediği, buna karşılık aylık ortalama sıcaklığın 30°C dolaylarında seyrettiği ve yörede yetiştirilen erkenci, orta mevsim ve geçici çeşitlerin olgunlaştığı bir devredir. Yine uzun yıllar ortalaması olarak Akçakale'de % 53.0, Ceylanpınar'da % 53.9, Şanlıurfa'da % 48.7 ve Viranşehir'de % 52.8 olan hava nisbi nemi, bu devrede % 30-40 gibi son derece düşük oranlara düşmektedir. Bu durum, külleme, mildiyö ve kurşuni küf gibi mantari hastalıkların ortaya çıkma ihtimalini azaltması ve üzümlerin kurutulması açısından olumlu, özellikle sofralık üzümlerde tane iriliğinin sınırlanması ve kabuğun kalınlaşması açısından ise olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.

Gelişmenin ilk devreleri (Mart-Mayıs) dışında yörede mantari hastalıkların ortaya çıkma ihtimalini artıran "yüksek sıcaklık-yüksek yağış" kombinasyonlarının söz konusu olmadığı, Cetvel 1'deki "Hidrotermik indis" değerlerinden de anlaşılmaktadır. Branas (1974)'a göre, bu değer 5000'i aştığı durumlarda özellikle mildiyö hastalığına karşı mücadele güçleşmektedir. Oysa, Akçakale, Ceylanpınar, Şanlıurfa ve Viranşehir istasyonlarından alınan aylık sıcaklık ve yağış ortalamalarından yararlanılarak hesaplanan hidrotermik indis değerleri sırasıyla 1675.7, 2040.1, 2190.0 ve 2422.6'dır.

3.1.3. Rüzgâr

Bağcılıkta, gelişme dönemi boyunca 4 m / sn dolayında hızla esen hafif, fazla kuru ve nemli olmayan rüzgârları, bitkide uygun bir su düzeninin sağlanması, havalanma, dölleme ve özellikle sofralık üzümlerde kalite açısından olumlu etkilere sahiptir. Buna karşılık şiddetli rüzgârlar, bir yandan su düzeninin bozulması ve meyve tutumunun aksamasına, diğer yandan özellikle taze sürgün döneminde mekanik zararlanmalara neden olmaktadır (Oraman 1972). Çizelge 1'deki değerlere göre, 4 istasyonun ortalaması olarak Şanlıurfa ilinde ortalama rüzgâr hızı 1.5 m / sn'dir. Yörede hakim rüzgârlar, genellikle ilkbahar'da batı'dan (W), yazın kuzeybatı'dan (NW), sonbahar ve kış mevsiminde ise kuzey'den (N) esmektedir. Uzun yıllar ortalaması olarak, en hızlı rüzgâr, Akçakale'de Nisan ayında güneydoğu'dan 21.3 m / sn

Çizelge 1. Şanlıurfa İlinin Bağcılık Açısından Önem Taşıyan İklim Verileri

Meteoroloji İstasyonu	Rasat Dönemi	A Y L A R												
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
		AYLIK ORTALAMA SICAKLIK (°C)												
Akçakale	1965-1985	5.5	6.6	10.9	16.2	22.3	28.1	31.0	30.2	25.8	18.8	11.8	6.7	17.8
Ceylanpınar	1967-1985	4.4	6.5	10.4	14.7	21.9	29.7	32.8	31.5	24.8	19.4	11.8	7.3	17.9
Şanlıurfa	1937-1985	5.2	6.6	10.3	15.7	21.8	27.7	31.5	31.1	26.7	20.0	12.9	7.3	18.1
Viranşehir	1966-1984	4.8	6.7	10.4	14.7	20.9	27.1	30.7	29.5	25.4	19.2	11.7	6.4	17.3
ETKİLİ SICAKLIK TOPLAMI (Gün-Derece)														
Akçakale	1965-1985	—	—	27.9	186.0	381.3	543.0	651.0	626.2	474.0	272.8	54.0	Ort.	17.8
Ceylanpınar	1967-1985	—	—	12.4	141.0	368.9	591.0	706.8	666.5	444.0	291.4	54.0	—	3216.2
Şanlıurfa	1937-1985	—	—	9.3	171.0	365.8	531.0	666.5	654.1	501.0	310.0	87.0	—	3276.0
Viranşehir	1966-1984	—	—	12.4	141.0	337.9	513.0	641.7	604.5	462.0	285.2	52.7	—	3295.7
ORT. SICAKLIKLARIN + 10 °C ≥ OLDUĞU GÜN SAYISI														
Akçakale	1965-1985	0.8	5.6	20.4	29.0	31.0	30.3	31.0	31.0	30.0	30.7	22.7	4.5	258.3
Ceylanpınar	1957-1985	1.5	4.7	20.7	29.4	31.0	30.0	31.0	31.0	30.0	29.6	21.0	4.4	264.3
Şanlıurfa	1956-1985	0.8	4.4	17.2	28.7	31.0	30.0	31.0	31.0	30.0	30.7	23.8	4.9	263.5
Viranşehir	1966-1984	1.1	3.8	18.1	27.5	30.9	30.0	30.6	31.0	30.0	30.1	22.0	3.2	258.3
TOPRAK ÜSTÜ EN DÜŞÜK SICAKLIĞI (°C)														
Akçakale	1965-1985	-11.0	-14.8	-13.0	-4.5	3.2	6.5	13.0	11.2	7.8	-1.6	-5.6	Ort.	261.1
Ceylanpınar	1965-1985	-12.8	-12.4	-11.4	-6.2	1.9	6.0	12.0	11.6	-1.4	-4.5	-7.6	-16.2	-16.2
Şanlıurfa	1946-1985	-16.1	-14.0	-9.5	-5.7	2.6	8.5	10.6	14.3	6.3	-2.8	-7.5	-12.1	-12.8
Viranşehir	1966-1984	-12.8	-12.6	-9.2	-5.0	1.0	6.0	9.8	8.4	6.0	-2.6	-7.4	-15.0	-16.1
ORT. YAĞIŞ MİKTARI (mm)														
Akçakale	1965-1985	47.2	41.3	53.4	30.0	22.8	3.2	0.3	0.1	0.4	11.4	29.7	Ort.	-15.0
Ceylanpınar	1956-1985	59.5	48.2	51.5	42.0	23.1	12.5	0.3	0.0	1.2	16.4	29.9	49.8	289.6
Şanlıurfa	1930-1985	96.2	70.5	65.7	53.2	27.1	2.6	0.5	0.6	1.0	21.3	42.8	70.0	354.6
Viranşehir	1951-1984	95.3	76.5	82.9	41.5	38.9	4.5	0.5	5.7	6.9	18.4	45.4	84.0	465.5
													84.9	501.4

Çizelge 1'in devamı

Akçakale Ceylanpınar Şanlıurfa Viranşehir	1965-1985	73.9	67.0	60.9	51.5	40.1	38.3	36.5	37.2	38.8	55.9	62.4	Ort.	402.8
	1965-1985	73.4	69.6	65.2	62.5	49.5	38.3	34.3	36.3	39.2	47.0	63.1	—	53.0
	1932-1985	71.2	66.9	61.1	55.2	43.2	30.1	27.2	29.1	32.0	41.9	57.0	—	53.9
	1966-1984	66.9	65.0	72.0	60.0	51.9	37.3	34.8	30.5	40.1	48.7	57.3	—	48.7
HİDROTERMİK İNDİS														
Akçakale Ceylanpınar Şanlıurfa Viranşehir	1965-1985	—	—	582.1	486.0	508.4	89.9	9.3	—	—	—	—	Ort.	52.1
	1967-1985	—	—	535.6	617.4	506.0	371.0	9.8	—	—	—	—	—	1675.7
	1937-1985	—	—	676.7	835.2	590.8	72.0	15.8	—	—	—	—	—	2040.1
	1966-1984	—	—	862.2	610.0	813.0	122.0	15.4	—	—	—	—	—	2190.0
ORT. RÜZGAR HIZI (m/sn)														
Akçakale Ceylanpınar Şanlıurfa Viranşehir	1965-1985	0.8	0.8	0.8	0.9	1.2	1.4	1.4	1.1	0.8	0.6	0.5	Ort.	2082.1
	1965-1985	1.2	1.2	1.4	1.5	1.7	2.4	2.5	2.9	1.5	0.6	0.9	—	0.9
	1929-1985	2.7	2.3	2.5	2.4	2.5	3.3	3.5	3.1	2.7	2.1	1.8	—	1.6
	1968-1985	1.4	0.9	0.8	0.8	0.8	1.1	1.0	0.9	0.7	0.6	0.5	—	0.8
EN HIZLI RÜZGAR YÖNÜ VE HIZI (m/sn)														
Akçakale Ceylanpınar Şanlıurfa Viranşehir	1965-1985	ESE	WSN	E	SW	WSW	NW	W	W	NNW	NW	E	Ort.	1.5
	1965-1985	13.4	15.2	12.9	21.3	13.5	17.8	13.8	12.2	9.4	13.4	14.4	S	SW
	1965-1985	E	W	E	W	N	SW	NNW	W	NW	NW	NNNE	N	SW
	1965-1985	11.4	13.2	13.5	14.1	15.5	18.3	14.0	13.4	17.4	12.6	9.3	N	SW
Şanlıurfa	1940-1985	S	WNW	W	E	WNW	NW	NNW	NNW	SSE	WNW	WSW	E	E
	1940-1985	25.2	21.6	25.0	28.5	22.4	23.0	19.9	19.9	26.2	26.5	19.4	NE	NE
	1940-1985	NE	NE	W	W	WSW	WSW	W	W	SW	W	N	NE	NE
	1968-1984	24.0	6.2	8.2	8.2	6.0	9.4	9.6	9.6	9.5	4.5	6.0	24.0	24.0

Çizelge 2. Şanlıurfa ilinde son 20 yılın Mart ayındaki donlu günler sayısı.

YILLAR	METEOROLOJİ İSTASYONLARI									
	AKÇAKALE		CEYLANPINAR		ŞANLIURFA		VİRANŞEHİR		Ort.	Ort.
	1-15 Mart	16-31 Mart	1-15 Mart	16-31 Mart	1-15 Mart	16-31 Mart	1-15 Mart	16-31 Mart		
1986	1	—	—	—	1	—	—	—	1.0	0.0
1985	12	—	—	—	7	—	—	—	1.0	0.0
1984	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1983	3	—	—	—	3	—	—	—	1.0	0.0
1982	1	—	—	—	3	—	—	—	1.0	0.0
1981	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1980	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1979	2	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1978	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1977	1	—	—	—	1	—	—	—	1.0	0.0
1976	3	—	—	—	2	—	—	—	1.0	0.0
1975	4	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1974	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1973	1	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1972	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1971	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1970	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1969	—	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1968	1	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
1967	2	—	—	—	—	—	—	—	1.0	0.0
Ort.	1.55	0.0	2.4	0.35	0.9	0.0	1.0	0.0	1.0	0.0

hızla, Ceylanpınar'da Haziran ayında güneydoğu'dan 18.3 m/sn hızla, Şanlıurfa'da Aralık ayında doğu'dan 29.0 m/sn hızla ve Viranşehir'de Ocak ayında kuzeydoğudan 24.0 m/sn hızla esmiştir (Çizelge 1).

3.2. Toprak Özellikleri

Asma, bilindiği gibi üzerinde kültür bitkilerinin pekçoğunun yetiştirilmesine imkân bulunmayan topraklar üzerinde dahi ekonomik anlamda yetiştirilebilen çok yıllık bir bahçe bitkisi. Bu durum özellikle ülkemizde, asmanın, yalnızca diğer bitkiler tarafından değerlendirilmeyen, fakir, bozuk tekstür ve strüktüre sahip ve yüksek oranda meyilli arazilerde yetiştirilmesi gerektiği şeklinde yanlış bir düşüncenin benimsenmesine yol açmıştır. Oysa asma, tarımda ileri teknoloji uygulayan ülkelerde elverişli toprak şartlarını da en iyi değerlendiren kültür bitkileri arasında yer almaktadır. Bu durumu, yer yer ülkemizde de (özellikle Ege Bölgesi) görmek mümkündür.

Floksera ile bulaşık iller arasında yer alan Şanlıurfa ilinin toprak özelliklerinin, Amerikan asma anaçlarının bu yöredeki isteklerini dikkate alarak değerlendirmek gerekecektir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan toprak etüdlerinin sonucuna göre, Şanlıurfa ilinde 6 büyük toprak grubunun bulunduğu saptanmıştır. Aynı etüde göre Harran ovasında ise bunlardan A.B.C. profilli kırmızı-kahverengi büyük toprak grubunun hakim olduğu ve bu toprakların kireç kapsamının yüksek olduğu belirtilmektedir (ANONYMOUS 1971). Diğer yandan, DSİ Genel Müdürlüğü'nce yapılan etüde göre de, Harran ovasının 155.291 hektarlık bölümünde toprak gövdesinin 150 cm ve daha derin, 27.325 hektarlık bölümünde 60-150 cm arasında ana kaya, 9.726 hektarlık kısmında ise 30-60 cm arasında taş ve çakıl ile toprak gövdesinin sınırlı olduğu; ova topraklarının genellikle ağır bünyeli fakat geçirgenliğin iyi olduğu; ova sathının genellikle düz, yüzey taşılığının en fazla kuzey ve batıdaki yamaç arazilerde görüldüğü ve ovada genellikle tuzluluk ve sodiklik sorunu bulunmadığı bildirilmektedir (ANONYMOUS 1968). HELALOĞLU (1985) tarafından Harran ovasında bulunan Köy Hizmetleri Talat Demirören Araştırma İstasyonu'ndan (20-40 cm) alınan toprak örneklerinde ise toprak tekstürü killi-tınlı, % CaCO₃: 24.5; % tuz: 0.079; pH: 7.93 ve % organik madde: 1.47 olarak tespit edilmiştir.

Yukarıda verilen bulgulara göre, Harran ovasının, toprak özellikleri yönünden bağcılığa son derece elverişli olduğu görülmektedir.

Ancak ovada, kirece, tuzluluğa ve nematodlara karşı duyarlı Amerikan asma anaçlarının kullanılmasından kaçınılması gereklidir.

4. GAP ALANINDA BUGÜNE KADAR BAĞCILIKLA İLGİLİ OLARAK YAPILAN ÇALIŞMALAR

GAP kapsamına giren yörelerde bağcılıkla ilgili çalışmalara Bölümümüzce 1930'lı yıllarda başlanmıştır (GLEISBERG 1938). Yüksek Ziraat Enstitüsü Meyvecilik, Bağcılık ve Bahçevanlık Enstitüsü Direktörü Prof.Dr. W. Gleisberg'in "Türkiye Bağcılığı Üzerinde Araştırmalar" adlı büyük projesinde ilk olarak o günkü tabirle "Cenubu Şarki Anadolu Bağcılığı" ele alınmıştır. Yine kendisinin ifadesi ile "Bu mıntika, yalnız Anadolu'nun değil, dünyanın en eski bağcılık mıntikalarından biri olduğundan bilhassa tetkik edilmeye lâyıktır", sözünü bir düstur olarak kabul eden bizlerden önceki hocalarımız ve özellikle rahmetli Prof. Dr. M. Nail Oraman'ın gayretlerini ve emeklerini burada şükranla yad etmek isteriz.

"Cenubu Şarki Anadolu'nun üzüm çeşitleriyle Türkiye çok kıymetli bir tabiat sermayesine maliktir. Yalnız bunların daha faydalı bir surette yetiştirilmeleri lâzımdır" diyen GLEISBERG (1938), eserinde bu bölgenin bağcılığını yükseltmek için ne gibi tedbirler alınması gerektiğini de belirtmektedir. Bu tedbirler arasında öngördüğü en önemli husus, bölge bağcılığını daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebilmek için, bölgenin önemli birkaç yerinde araştırma merkezleri kurulmasıdır. Bu merkezlerin de herşeyden önce, çeşit, asmanın yetiştirme teknikleri ve üzümün değerlendirme şekillerinin üzerinde durmasını önermiştir.

Bugünkü tebliğimizin konusunu teşkil eden Şanlıurfa yöresi için GLEISBERG (1938)'in görüşlerini aynen kendi diliyle vermek istiyoruz. Urfa mıntikası eskiden bağcılıkta çok ehemmiyetli bir mıntika imiş, bunun yine eski haline getirilmesi pek çok lâzımdır. Ve yalnız mıntikanın bütün çeşitlerini toplayıp tedkik ile kalmamalı, aynı zamanda yeni teknik kıymetlendirme metodlarını da buraya sokmalıdır. Burası için Acemi Paşa'nın Germiş çiftliği pek münasiptir. Bu çiftlik Urfa vilâyetinin bütün ziraat nebatlarının inkişafı için pek münasiptir. Çiftlikte 250 ha bağ yüzünden bozulmaya yüz tutmuş olup çiftlik, bir tecrübe çiftliğine kalbedildiği taktirde bunların da kurtulmak imkânı vardır. Bu çiftlik aynı zamanda Urfa vilâyetinin ziraat nebatlarının bir merkez noktası da olabilir. El'an mevcut meyve bahçesi, bir meyve mûmune bahçesine çevrilebilir, ve bunun yanına da vilâyet için bir fidanlık tesis edilebilir. El'an aşağıda mevcut nevilere vardır:

2000 aşılınmış zeytin ağacından itibaren bir zeytinlik, tahminen 1000 incir ağacı, nar ağaçları, zerdali, şeftali, aşılınmış ve aşılınmamış Antep fıstığı ağacı, aşısız elma ve armut ağaçları ve kısmen ceviz ağaçları".

Bu ifadeler de gösteriyor ki; Şanlıurfa ve yöresi bundan elli yıl önceki raporlarda dahi bir bağ-bahçe cenneti olmaya namzet olarak görülmüştür.

GLEISBERG (1938) Urfa ve yöresinde yetiştirilen üzüm çeşitlerinden Tahannebi, Kayıs ve Külâhi Üzüm çeşitlerinin 1 Temmuz'da olgunlaştığı bildirmektedir. Bu ifade, yöre ikliminin erkenci üzüm yetiştiriciliğine elverişli olduğu yönündeki görüşümüzü desteklemektedir.

Gleisberg'in önerileri arasında bulunan bölge çeşitlerinin ampe-lografik özelliklerinin tespiti hususu daha sonra rahmetli Prof.Dr. Hakkı Kısakürek'in Doktora çalışmasının esasını teşkil etmiştir. 1944-1945 yıllarında bölgede yapılan çalışmada şu üzüm çeşitleri tespit edilmiştir (KISAKÜREK 1950).

- a) *Erken yetişen çeşitler* (1.7.-31.7. arası)
Tahannebi, Kayısı, Külâhi (Muhammediye)
- b) *Orta Vakitli yetişen çeşitler* (1.8.-31.8. arası)
Zeyni (Besni), Oğlak karası (Sergi karası), Horoz yüreği, Pambuği, Tilgören, Dımışkı, Sarı Kabarcık, Kara Kabarcık, Şekeri (Hasani)
- c) *Geç yetişen çeşitler* (1.9.-15.10. arası)
Beyleri, Bastık Kabarcığı, Çörtük azezi, Sarı azezi, Çiloreş azezi, Babacan azezi, Ketten gömleği, Yediveren, Gülgülü, Humusi (Hönüsü).

Bu çeşitlerden bazıları günümüzde standard üzüm çeşitlerimiz içerisinde girmişlerdir. Bunlar: Tahannebi, Besni, Sergi karası, Kabarcık (Kayısı) Dımışkı, Muhammediye Hönüsü'dür.

Kısakürek daha sonra Gaziantep esas olmakla beraber birçoğu Urfa'da da yetişen bazı önemli üzüm çeşitlerinin çiçek biyolojileri üzerinde de bir araştırma yapılmıştır (KISAKÜREK 1959).

Tarım Bakanlığı bünyesinde bu yörenin bağcılık sorunlarına eğilmek üzere araştırma yapan iki Kuruluş bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Gaziantep Bölge Ziraat Araştırma Enstitüsü, diğeri de

Diyarbakır Bölge Zirai Araştırma Enstitüsü'dür. Bu Enstitülerden Gaziantep'te 2, Diyarbakır'da 1 teknik eleman bağcılık çalışmalarını yürütmeye çalışmaktadırlar (ANONYMOUS 1986). Halen Ülke çapında yürütülmekte olan "Bağcılık Araştırma Projesi" kapsamı içinde bu kuruluşlara yürütülmek üzere görev olarak verilen projeler şunlardır:

- 1) Islah ve Ampelografi Disiplin Dalında
 - a) Bağ Bölgeleri İçin Standart Üzüm Çeşitlerinin Saptanması Uygulama Projesi
 - b) Bağlarda Klon Seleksiyonu Çalışmaları Uygulama Projesi
- 2) Fizyoloji Disiplin Dalında:
 - a) Bağ Bölgelerinde Anaç-Adaptasyon ve Affinite Çalışmaları Uygulama Projesi
- 3) Asma Yetiştirme Disiplin Dalında:
 - a) Bağ Bölgeleri İçin Uygun Terbiye Şekillerinin Araştırılması Projesi

Bu projeler Koordinatörlük Merkezi olan Tekirdağ Bağcılık Enstitüsü'nün eşgüdümünde yürütülmeye çalışılmaktadır.

Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığına bağlı Ege Bölge Zirai Bitki Genetik Kaynakları Araştırma Projesi" kapsamı içerisinde "Meyve-Bağ Genetik Kaynakları Alt Projesi" uygulanmakta ve bu proje içerisinde, GAP yöresinde su altında kalacak olan alanlarda bitki toplama programı çerçevesinde asma tür ve çeşitlerinin elden çıkmasının önlenmesine ilişkin çalışmalar da yer almaktadır (ANONYMOUS 1985).

5. HARRAN OVASININ SULU TARIMA AÇILMASINDAN SONRA BİTKİSEL ÜRETİM İÇİNDE BAĞCILIK YERİ

Söz konusu aşamada, bugün için Harran Ovasının olmasa da, yakın çevresinin geleneksel tarım ürünleri arasında önemli bir yeri olacağı bağcılığın, sulu tarıma açılacak Harran ovasında yeniden planlanacak bitkisel üretim içerisinde yerini alacağı kanısındayız. Ancak bu aşamada konunun pilot bölge düzeyinde Harran ovası, makro düzeyde ise tümüyle GAP'ni içine alacak bir üretim planlaması belir-

lenecek şekilde ele alınması büyük önem taşımaktadır. Bu konuda, Üniversitelerimizin Ziraat Fakülteleri ile Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı ve diğer ilgili Bakanlıkların (Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı gibi) koordineli bir şekilde çalışmaları zorunludur.

5.1. Teknik Düzeyde Görüş ve Öneriler

Yörede bağcılığın geleceği açısından önerilerde bulunurken, öncelikle yörenin iklimi ve elde edilecek ürünün değerlendirme şekli dikkate alınmalıdır. Yukarıda açıklandığı gibi, yöre iklimi birinci derecede sofralık ve kurutmalık (özellikle çekirdekli) üzüm yetiştiriciliğine elverişlidir. Daha önce verilen listede görüldüğü gibi, Şanlıurfa ilinde yetiştiriciliği yapılan Standart Sofralık üzüm çeşitlerinden Tahannebi dışında kalanlar (Muhammediye, Besni, Dımışkı ve Hönüsü) orta ve mevsimde ya da geç olgunlaşan çeşitlerdir. Yörenin en erkenci çeşidi olan Tahannebi, fonksiyonel dişi çiçek yapısına sahip bir çeşittir. Bu yüzden mutlak bir babalık çeşide ihtiyaç gösterir. Yörede bu çeşit için babalık (dölleyici) olarak genellikle Kabarcık (Kaysı) kullanılmaktadır. Babalık çeşitle uygun bir kombinasyon oluşturulamadığı durumlarda, Tahannebi çeşidinde yeterli meyve tutumu sağlanamamaktadır. Aynı zamanda meyvesinde tanen oranı oldukça yüksek olan bu çeşit, sözkonusu olumsuz özelliklerine karşın, diğer çeşitlerin tümünden daha erken olgunlaştığı için yörede yaygın olarak yetiştirilmektedir. Bu durum, yörede erkenci üzüm çeşitlerine karşı yüksek bir talebin olduğunu göstermektedir. Aynı durumu, ülke düzeyinde de gözlemek mümkündür. Akdeniz Bölgesi bağcılığının son yıllarda gerek alan, gerekse üretim yönünden gösterdiği gelişme, erkenci üzüm çeşitlerine (özellikle Cardinal) duyulan talebin henüz karşılanamamasından kaynaklanmaktadır.

Erkenci üzüm yetiştiriciliğinin en önemli avantajlarından birisi de ihracat imkânıdır. Ülkemizde dünyanın en kaliteli sofralık üzüm çeşitleri (Çavuş, Hafızali, Razakı, Müşküle, Hamburg misketi, Italia, Kozak beyazı ve siyahı, Pembe, Gemre Dımışkı, Muhammediye, Hönüsü gibi) yetiştirilmesine karşın, çeşit standardizasyonu ve üretim plânlanmasının gerçekleştirilememesi, genellikle yetiştirme tekniğinin modernize edilmesinde geç kalınması, ambalaj, muhafaza, nakliye ve dış pazar organizasyonu ile ilgili sorunların henüz çözüme kavuşturulamaması gibi nedenlerle sofralık üzüm ihracaatımız sürekli olarak sembolik düzeylerde kalmıştır (1984 yılında 16 000 ton).

Sofralık üzüm ihracaatında, gerek Avrupa, gerekse son yıllarda önem kazanan Ortadoğu pazarları açısından en şanslı olduğumuz devre 15 Haziran-15 Temmuz arasındaki dönemdir. Bu dönem içinde dış pazara ne kadar erken girilebilirse, daha yüksek fiyatla daha kolay ihracaat şansı o oranda artmaktadır. Halen sofralık üzüm ihracaatımızın büyük bölümü, Mersin-Tarsus yöresinden ihraç edilen erkenci çeşitlere aittir (özellikle Cardinal). Bu yörenin özellikle sahile yakın kesiminde iklim koşullarına göre değişmekle beraber, erkenci üzüm çeşitleri, Haziran ayının ortasından itibaren ihracaat için uygun hasat olgunluğuna ulaşmaktadır. Ancak, daha geniş alanlarda olgunluk genellikle Haziran ayı sonuna doğru gerçekleşmektedir.

Harran ovasının yıllık vegetasyon süresi, Mersin ve çevresine göre iki ay daha kısa olmasına rağmen, Haziran ayı sonuna kadar olan dönemde gerçekleşen etkili sıcaklık toplamının hemen hemen bu yöre ile aynı düzeyde oluşu ve Tahannebi üzüm çeşidinin yörede 1 Temmuz'dan itibaren olgunlaşması, ovada sulu tarıma geçilmesinden sonra, gerek iç pazarlara ve gerekse ihracaata (özellikle Ortadoğu ülkelerine) yönelik olarak önemli bir erkenci sofralık üzüm üretim potansiyelinin yaratılabileceğini kanıtlamaktadır.

Bu amaçla, önümüzdeki 3-4 yılı çok iyi değerlendirerek, ülkemizin özellikle Akdeniz sahil kuşağında yetiştiriciliği giderek yaygınlaşmakta olan Cardinal, Perlette, Perle de Csaba, Panse Precoce ve Muscat Rein des Vignes gibi dünyanın en önemli erkenci sofralık üzüm çeşitlerinin hem yöreye adaptasyon yeteneklerinin, hem de yörenin iklim ve toprak şartları ile sözkonusu çeşitler için en uygun Amerikan asma anaçlarının belirlenmesine yönelik "Affinite ve Adaptasyon" çalışmaları, yörenin en erkenci çeşidi olan Thannebi ile karşılaştırmalı olarak vakit geçirilmeden başlatılmalıdır. Bunun yanı sıra, bir yandan yörenin üstün nitelikli ve genellikle orta mevsimde veya geç olgunlaşan standart sofralık (Hönüsü, Dımışkı, Muhammediye) ve aynı zamanda kurutmalık (Besni, Rumi) üzüm çeşitlerinin yanı sıra, yörede halen yetiştiriciliği yapılmayan, ancak sulama ile birlikte yörede başarılı olarak yetiştirilme şansı yüksek görülen Hafızali, Hamburg misketi, Razakı, Italia, İskenderiye Misketi, Alphonse Lavallee ve hatta Sultani Çekirdeksiz gibi üstün kaliteli sofralık çeşitlerin de "Adaptasyon ve Affinite" çalışmaları kapsamına alınması yararlı olacaktır. Bu çalışmalarda, Tahannebi ve Hönüsü'nin fonksiyonel dışı çiçek yapısına sahip oldukları dikkate alınarak, bu çeşitlerin uygun babalık çeşitlerle birlikte dikilmelerine dikkat edilmelidir. Bölgede, Tahannebi için Ka-

barcık, Hönüsü için Dökülgen çeşitleri en uygun babalık çeşitler olarak önerilmektedir (KISAKÜREK 1959). Yukarıda sözkonusu edilen çalışmalara hemen başlanılsa dahi, uygun çeşit ve anaç önerisi için yeterli sonuçların alınması, 8-10 yıldan önce mümkün olamayacaktır. Bu nedenle, yukarıda sözü edilen sofralık çeşitler ve ülkemizde kullanılan Amerikan asma anaçlarının belirli özellikleri ile Harran ovasının iklim ve toprak özelliklerini dikkate alarak; sulu tarıma açılacak Harran ovası için ilk aşamada erkenci olarak Tahannebi, Cardinal, Perlette ve Panse Precoce; orta mevsim çeşitleri olarak Dımışkı, Muhammediye, Besni, Hamburg misketi, Razakı, Alphonse Lavallee; geçici olarak Hönüsü, Italia, Hafızali ve İskenderiye Misketi üzüm çeşitleri önerilebilir. Bunlardan erkenci çeşitler için vegetasyon süresi kısa ve aynı zamanda zayıf gelişen Berlandieri x Riparia melezlerinden Kober 5 BB, 8 B, 420 A ve 5 C'yi anaç olarak önermek mümkündür. Bu anaçlar aynı zamanda yüksek oranda kirece ve yeterli düzeyde nematotlara dayanıklı anaçlar grubu içinde yer almaktadırlar. Sözkonusu çeşitler için, nematot sorunu olmayan alanlarda 41 B M.G. anacı da kullanılabilir. Orta mevsimde ve özellikle geç dönemde (Ekim ayı) olgunlaşan çeşitler için ise kirece dayanımı yüksek, nematotlara dayanımı yeterli ve kuvvetli gelişme özelliğine sahip Berlandieri x Rupestris melezlerinden 99 R, 110 R, 1103 P ve 140 Ru önerilebilir. Diğer yandan 0.8 g/kg'a kadar tuzluluk sorunu olan alanlarda bir Solonis X Riparia melezi olan 1616 C anaç olarak kullanılabilir.

Yetiştirme tekniği açısından, sulanan bağlarda hem daha yüksek bir verim ve kalite elde edilmesi, hem de özellikle boncuklanmanın önüne geçilmesi amacıyla 5-8 göz üzerinden karışık (yarı uzun) budama yapılması, 60-80 cm gövde yüksekliğine sahip Guyot ya da "Guyot + T" terbiye şeklinin uygulanması, bağların 2 x 3 m sıra üzeri ve arası mesafe verilerek kurulması önerilerimiz arasındadır.

Yöre bağcılığının geleceği açısından diğer bir önemli sorun, daha önce de değinildiği gibi modern bağcılığa geçişte ihtiyaç duyulacak miktarda aşılı asma fidanı üretimini sağlayacak alt yapının oluşturulmasına yönelik çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olmasıdır. Bölgenin aşılı asma fidanı ihtiyacını karşılamakla görevlendirilen Gaziantep Zirai Araştırma Enstitüsü'nün teknik eleman ve alt yapı eksikliklerinin tamamlanarak, bu alanda daha etkili hizmet verecek duruma getirilmesini diliyoruz.

Ayrıca bölgenin standart sofralık ve kurutmalık üzüm çeşitleri üzerinde yürütülmekte olan klon seleksiyonu çalışmalarına etkinlik

kazandırılarak mümkün olduğu kadar kısa sürede sonuçlandırılmasına çalışılmalıdır.

5.2. Sosyal ve Ekonomik Düzeyde Görüş ve Öneriler

Ele alınan bölgede yalnız bağcılık alanındaki çalışmalar için değil, tüm tarımsal üretimin optimizasyonu için ekolojik potansiyelin çok yüksek olduğu yörelerde, kök bölgesinde optimum rutubeti sağlayan verimi arttırıcı tüm teknolojiler ve tüm hünerler insan faktörüne bağlıdır. Cumhuriyet dönemimizin en büyük entegre yatırımı olan Güney doğu Anadolu Projesi'nin amacına ulaşabilmesi için bölgede bugüne kadar ihmal edilen insan faktörünün en kısa sürede ele alınarak 1990'lı yıllara hazır hale getirilmesi gereklidir.

İkinci olarak ele alınması gerekli husus, bu bölgede şu anda çok bozuk olan arazi mülkiyet yapısının süratle düzeltilmesidir. 3083 sayılı "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu" ve "Uygulama Yönetmeliği" tüm maddeleriyle uygulanmalı, siyasal güç, bilimsel verilerin ışığı altında tercihi ortaya koymalı ve derhal faaliyete geçilmelidir.

Bağ işletmelerinin müstakil veya diğer tarım işletmeleriyle müşterek tesisi hususu, ekonomistlerle yapılacak araştırmalar sonucunda kararlaştırılmalı, bölgenin tüm bitki desenini içerecek üretim planlaması çalışmaları ile birlikte ele alınmalıdır.

Tarımsal üretimi maksimize edecek tarım sisteminin ne olacağına ilişkin, bu Simpozyumda sunulan bilimsel görüşlerin ışığı altında, araştırmalar süratle planlanıp uygulamaya konmalı, etkili teknolojiler bulunup bu yörede testden geçirilmeli, kaynak girdileri temin edilmeli ve ekonomik özendirme tedbirleri alınmalıdır.

Bölgede uygulanacak yeni teknolojilerin seçiminde çevreyi kirletmeyen teknolojiler aranmalı; bunlardan doğal kaynakları kullananlara öncelik verilmeli, kaynak girdilerinden ekonomi sağlayanlar tercih edilmelidir.

Kurumsal yapı olarak;

1. Toprak-insan ilişkileri,
2. Kredi sistemleri,
3. Araştırma ve Yayın hizmetleri,
4. Pazarlama sistemleri,

En kısa zamanda çözüme kavuşturulmalıdır. Bu hususlar sağlandıktan sonra bağcılıkta çalışan biz teknisyenler her türlü modern bağcılık yöntemlerini uygulamaya hazır olduğumuzu belirtmek isteriz.

Literatür

- ANONYMOUS. 1968. *Fırat Havzası, Aşağı Fırat Projesi Harran Ovası Planlama Arazî Tasnif Raporu*. DSI Genel Md. İlgü Fırat Havzası Plan. Grup Amirliği. Proje No. 2108 2108.
- ANONYMOUS. 1971. *Urfa İli Toprak Kaynağı Envanter Raporu*. Topraksu Gn. Md. İlgü Yayın No: 224. Ankara.
- ANONYMOUS. 1980. *Güneydoğu Anadolu Projesi*. DSI Genel Md. İlgü Ankara.
- ANONYMOUS. 1985. *Ülkesel Bitki Genetik Kaynakları Araştırma Projesi 1985 Yılı Çalışma Raporları*. Ege Bölge Ziraî Araş. Ens. Menemem, İzmir.
- ANONYMOUS. 1986. *Tarımsal Yapı ve Üretim*. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, No: 1168.
- BRANAS, J. 1974. *Viticulture*. P. De han, Montpellier.
- EGGENBERGER, W., KOBLET, W., MISCHLER, M., SCHWARZENBACH, H. und SIMON, J.L. 1975. *Weinbau*. Verlag Huber and Co. A.G. Frauenfeld.
- GLEISBERG, W. 1938. *Türkiye Bağcılığı Üzerinde Araştırmalar*. I. Ziraat Vekâleti Neşriyatı, Umumi Sayı: 316.
- HELALOĞLU, C. 1985. *Harran ovasında ikinci ürün olarak yetiştirilecek soya çeşitleri*. Köy Hizmetleri Şanlıurfa Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayınları, 30 s.
- KISAKÜREK, H. 1950. *Güneydoğu Anadolu ve bilhassa Gaziantep bağcılığı ve bu bölgede yetişen başlıca üzüm çeşitlerinin morfolojik vasıfları ve iktisadi önemleri üzerinde araştırmalar*. Ankara Üniv. Ziraat Fak. Yayınları: 21, Ankara.
- KISAKÜREK, H. 1959. *Gaziantep'te Yetiştirilen Morfolojik erdiği fizyolojik dışı üzümleri döleyecek çeşitler üzerinde araştırmalar*. Ankara Üniv. Ziraat Fak. Yıllığı 19 (4): 235-247.
- ORAMAN, M.N. 1972. *Bağcılık Tekniği II*. Ankara Üniv. Ziraat Fak. Yayınları : 470.